

WSJ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

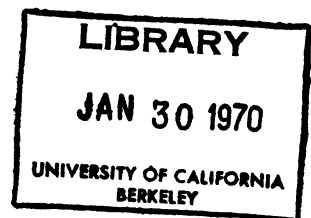
└ Nas jezik ┘

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1968.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Употреба неких предлога са <i>a</i> на крају и без њега	1— 9.
2) Мил. Павловић, Глагол <i>стајти</i> и семантичка супротност уз инфинитив	10 -- 22
3) П. А. Дмитријев, Јесу ли потребна ограничења?	23— 40.
4) И. Грицкат, Неколико ситнијих синтаксичких балканизама у српскохрватском језику	41— 51
5) Велимир Михаиловић, „О кукову дне“ — <i>Ad calendae graecas</i>	52— 58.
6) Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације севернијих млађих новоштокавских говора	59— 82.
7) Милоје Р. Николић, Избор Александра Белића за академика	83— 96.
8) Језичке поуке	97—108.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојичић

БЕОГРАД
1968.

Штампа : Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

сно знати кад учимо стране језике, на питање камо долази акузатив, а на питање гдје локатив” (стр. 381).

в) „Прилог куда има основно значење, којим путем, којим правцем. Када дакле питамо: „Куда идеш на Сљење?” одговор гласи: „Идем преко Краљичина зденца, а не преко Грачана...” Или да узмемо још јаснији примјер за оне који нису Загрпчани: „Камо путујеш?” — „Путујем у Београд”. — „А куда?” — „Преко Сиска, а не преко Дугог Села” (стр. 385)”.

Тако, прилог *где* има локативно значење, *камо* има лативно (циљно) значење, *куда* — просекутивно.

Запажајући случајеве мешања употребе прилога *где* и *камо*, *камо* и *куда* (коришћење *где* место *камо* и *куда* место *камо*) у штампи, уметничкој књижевности и у разговорном језику, Љ. Јонке сматра да је то „знак слаба познавања материнскога језика и знак слабе писмености” (стр. 385). Међутим, нама се чини (како смо и раније приметили, в. Славјанска филологија, Л., 1969) да се у таквом, врло строгом ограничавању употребе односно-упитних прилога *где*, *камо*, *куда*, на којем настоји Љ. Јонке, а које уопште подсећа на схему карактеристичну за граматике старословенског језика, огледа оријентација на књижевне традиције и норме употребе речи само једнога (западног) културног центра и да не узима у обзир њехову употребу на целом српскохрватском ареалу. Између осталог, о томе сведоче и подаци које дају новији речници српскохрватског књижевног језика. Погледаћемо, на пример, „Рјечник хрватско-српскога књижевног језика”.

Међу значењима датим за односно-упитни прилог *где* читамо: 1. на коме мјесту? у коме мјесту? — Да га тражим, али где? Вес. Гдје ли ћу на ноћиште? Креш. 2. у које мјесто? на које мјесто: камо? — Где лете ове гуске? Гос. Д: Ми немамо гдје нашом трговином него у Млетке. Љуб. ита.²

За реч *камо* у томе речнику налазимо оваква значења: 1. употребљава се кад се пита а) за правац — О, камо, камо сад да бјежим? Гор. Ко куца о оклоп мојих мисли?... Ко

² Рјечник hrvatskosrpskoga književnoga jezika. II. Zagreb, Novi Sad, 1967, стр. 25.

ме зове? Камо? Мас. б) за оно чега нема, а жели се да буде — Феруз паша каду пита: Камо кључи од тамнице? Змај итд.³

Међу значењима карактеристичним за куда речник наводи и оваква:

1. у упитном значењу а. у каквом правцу? којим путем? — Станко, куда се шеташ? Вуј... б. у односном значењу у служби везника који веже зависну реченицу у којој се изриче а. мјесто: тамо где. — Закласа раж и јечам, а кукуруз особито куд полије вода, зрновит у вис потече. Буд... б. правац: камо — Глупо [је] да се овде сачекујемо, у сумњивој крчми куд сваки час навраћају жандари. Поп. Ј. итд.⁴

Тако, речник савременог књижевног језика запажа у одређеним случајевима употребу односно-упитних прилога *где* место *камо* и *куда* место *камо*, тј. управо употребу оних прилога које проф. Љ. Јонке у наведеној књизи сматра за „знак слаба познавања материнског језика и знак слабе писмености”. О томе истом сведоче и језичка испитивања дела српских и хрватских писаца.

Како се локативно, лативно и просекутивно значење односно-упитних прилога најјасније испољава при њиховој употреби у односним конструкцијама, прегледаћемо реченице тога типа.

Односни прилог *где* употребљава се за везивање атрибутских зависних реченица са допунским локативним значењем. Предикат зависне реченице обично у таквим случајевима има значење бивања, налажења на неком месту, а сам односни прилог по значењу одговара синтагми с именицом у облику месног падежа (локатива) с предлогом или прилогу *овде*, *онде* итд. На пример: Уздахнуо је дубоко и ушао у своју собу *где* (исп. у соби, овде...) га је чекала вечера (Домановић, Приповетке, 1, Пожаревац 1899, 62). — Убрзо потом он се враћа у Србију, *где* остаје до 1871 г. (Маслеша, Светозар Марковић, Београд 1947, 6).

Таква употреба прилога *где* је најраспрострањенија. Много се употребљава у фолклору и у оригиналним делима Вука Караџића:

³ Исто, стр. 395.

⁴ Исто, стр. 798.

У то доба дође до шатора
 Бе заточник сједи под шатором,
 За копље је свезао дората (Српске народне пјесме. Књи-
 га II. Беч, 1875, стр. 145).

Уљегоше паши у сараје,
 У одаје, ће је благо било... (Српске народне пјесме.
 Књига II. Беч 1875, стр. 615).

У Котору се приповиједа да се то онде догодило, и још
 показује мјесто *гдје* је била она кућа, у коју је буздован
 ударио (В. Караџић. Ковчежић за историју, језик и обичаје
 Срба сва три закона. 1. Беч 1849, стр. 36).

Употреба односно-упитног *где* са таквим значењем обич-
 но је и најраспрострањенија и код савремених српских и хр-
 ватских писаца. На пример:

Господин сатник погнао је Мицу галопом у маглу
 преко млака и мочвара, у смјеру лијевога кута, *гдје*
 је негдаје код запрека и баријера за коњске утрке морала
 бити сатнија (М. Крлежа. Хрватски Бог Марс. Зора. За-
 гроб, 1955, стр. 47).

Али кад Саво, и не окренувши се на ону страну *гдје*
 је школа, ишчезну иза ћошка, Паји се следише руке и
 клецнуше кољена (Б. Ђопић. Пролом. Просвета. Београд,
 1955, стр. 119).

На тој сједници се вијећало да ли се може хришћан-
 нима дозволити да подигну звона и да звоне у варошима
гдје има и Турака (И. Андрић. Љубав у касаби. Бранко
 Боновић. Београд, 1963, стр. 195).

Настане затим опицавање прсију, бокова, бедара и
 свих осталих мјеста на тијелу, *гдје* се налазе џепови (Р.
 Маринковић. Руче. Просвета. Београд, 1964, стр. 132).

Предикат зависне реченице која се везује односним при-
 логом *где* може имати не само статичко значење него и ди-
 намичко, тј. значење било каквог активног процеса који се
 врши на месту (или у месту) означеном речју која се одре-
 ђује у главној реченици:

Казаћу ти, Огњана Марија:
 Ја сам био у земљу проклету,
 Бено јесте Боже незаконство:
 Бе не моле Бога, да помогне,
 И не слуша пород родитеља,
 А не слуша млађи старијега;
 Бе кум кума не држи за кума,
 Бевер снаси о срамоти ради;
 Бе брат брата по судовим' ћера
 И мучи га мучах пред Турцима;
 Не светкују свеца никаквога,
 Нити жегу у цркву свијеће,
 Нити служе Божу литурђију. (Српске народне пјесме. Књига II, Беч, 1875, стр. 4).

Чули су они говорити о једној чудној земљи Шларафији гдје печене раце и пилаћи лете у уста човјеку по ливадама пасу прасци и одојци на ражњу, а сребрне уре и ланци висе по дрвећу, и тај живот у граду причинио им се у прве градске дане таквом Шларафијом (М. Крлежа. Хрватски Бог Марс. Зора. Загреб, 1955, стр. 14).

Дошао је Видек из пивнице, гдје је баш минуто пред тим бацио господина десетника Јурковића, те засукао своју профоску брчину и стао у позор (М. Крлежа. Хрватски Бог Марс. Зора. Загреб, 1955, стр. 219).

Али у свем том злу и општој пометњи због Анике, биле су две патње које ни у тој касаби где се све види и чује нико није знао ни наслућивао (И. Андрић. Панорама. Просвета. Београд, 1963, стр. 20).

Иде из Мостара, у који је дошао из Широког Бријега, гдје учи школу (Ј. Галић. Непокорено село. Свјетлост. Сарајево, 1956, стр. 10).

Ту су га сваки час предусретале и миловале познате уплакане жене, а пред ручак су га одвели код комшинице гдје је јео пржена јаја, ријетко и омиљено јело и спавао све до увече (Б. Ђопић. Пролом. Просвета, Београд, 1955, стр. 25).

Односни прилог *камо* предодређује се за везивање атрибутивних зависних реченица са допунским лативним (циљним) значењем, тј. таквих реченица које карактеришу предмет који значи место циљне управљености радње (место у које и ка којем је радња управљена).

Односни прилог у таквим реченицама по значењу одговара дативу именичких речи, синтагми именица у облику акузатива с предлогом или прилогу *овамо, тамо, онамо* итд. На пример:

Бурица се вратио завичају *камо* (исп.: завичају, у завичај, онамо...) га је снажном силом вукло срце његово. (Ранковић. Горски цар. Београд. 1897, стр. 231).

А доле у дну, *камо* је текла сва дунавска вода, назира се у сивини даљине... (Ускоковић. Дела. 1. Београд, 1932, стр. 48).

Ни у сусједној соби, *камо* су водила једина врата, није је било (Сувремена југославенска новела. Загреб, 1957, стр. 442).

Све што занемоћа у гори тих дана, навраћа у воденицу. Као мрави прекриве поље над језером и напуне пећине у кршу, настане се у камењару на Чединој коси *камо* никад не залази Турчин (Живанчевић. Букова воденица. Загреб, 1956, стр. 153).

И Вук сам 1819 год. ради у Петрограду, *камо* је дошао због других ствари... (А. Белић. Вук и Даничић. Београд, 1947, стр. 18).

Глагол у предикату зависне реченице при томе има значење кретања, правца кретања. На пример:

И још због нечег толико пута мислим на кућу, *камо* смо се *уселили* кад ми је било једанаест година, и у којој (= где) ми је умро отац, на њу и на живот у њој, на ријеку и на врт сусједне куће, а нарочито на празну и запуштену кућу, *камо* сам тада *ушао* само једном — на све то ме веже још неко сјећање, неки необичан и за мене и сада несхватљив сусрет (Сувремена југославенска новела. Загреб, 1957, стр. 439).

Ја, заправо не идем оним смјером — рекла је Јелена одмах чим смо пошли, — али данас имам неког посла

баш на оној страни *камо ви идете* (Сувремена југославенска новела. Загреб, 1957, стр. 231).

Односно-упитни прилог *куда* у сагласности са својим основним значењем треба да се употребљава за везивање зависних реченица са просекутивним значењем за именицу у главној, тј. за везивање зависних реченица које карактеришу или ближе објашњавају ту именицу указивањем на то да се кретање врши или радња усмерава кроз место које се њиме означава (кроз какво место? којим путем?). Предикат зависне реченице у тим случајевима такође означава кретање или правац радње, а дати прилог по значењу одговара различитим синтагмама именице са предлогом или одговара прилозима *овуда, туда, онуда* итд. На пример:

Рупа на кући *куда* излази дим (Вук Караџић. Рјечник српскога језика. 1818, реч „баца”).

Пак је носи путу на раскршће *куд* ће проћи свати Иванови. (Српске народне пјесме. Књига I, стр. 243).

Позатвара скеле око мора и друмове око приморја *куд* пролази царевина благо. (Српске народне пјесме. Књига II. Беч, 1875, стр. 402).

Да је не знам какво блато, он дође чист, обућа му чиста, умео је да заобиђе сваку барицу, увек је умео да нађе рудину, *куда* (исп.: преко рудине, *туда, онуда*...) ће проћи (Веселиновић. Изабране приповетке. Београд, 1956, стр. 204).

Јарак је кривудао — да ли на начин предвиђен у тим нацртима или на неки други начин, то ми нисмо могли знати: гдјегдје се неочекивано сужавао, а гдјегдје ширио као удав на мјесту *куд* му пролази залогај, и био неједнако дубок (В. Десница, Прољеће у Бадровцу. Прoсвета. Београд, 1955, стр. 225).

Устане и пође до уског отвора у зиду, *куда* се доставља храна и пиће (А. Стипанчић. Вруће љето. Напријед. Загреб, 1966, стр. 103).

Тakoђе је могућна употреба *куда* за везивање зависне реченице која одређује предмет указивањем на радњу усмерену на разна места његове површине (дисперсивно значење):

Преко целогa темена, куда су жандари, дижући га ваљда на кола, збрисали и скинули рукама изгорели пухор косе, виђаше се црвена испечена кожа, на једном месту напукла, па ту зија трома спржена рана (Ранковић. Горски цар. Београд, 1897, стр. 191).

Ипак, истраживања језика извршних српских и хрватских писаца намећу констатацију да је језичка пракса богатија и да се не уклапа у симетрични систем правила, која формулишу граматике. Срећу се случајеви мешања везника, тј. употребе једног од њих уместо другогa.

Тако је могућио нарушавање правила о употреби да тога прилога *где*. Као што је већ запажено, обично се *где* употребљава уз глаголе бављења, налажења на месту, а *камо* — уз глаголе кретања, правца радње. Илустративан је следећи пример из књиге Р. Кошутећа: две зависне реченице са односним прилозима ближе објашњавају један члан главне реченице; у првој зависној реченици предикат је изражен глаголом са значењем бивања, налажења на месту (*седети*), у другој — предикат је изражен глаголом са значењем кретања (*скупљати се*); према томе, у првој зависној реченици употребљен је односни прилог *где*, у другој — *камо*:

Замислите узане и мрачне црквењачке станове (вешином кухиња и соба), *где седи* црквењак и породица му, *камо се скупља* народ из околних села, да се мало огреје пре но што се почну часови или службе... (Кошутећ. Писма из Петрограда. Београд, 1895, стр. 15).

Напоредо са тим у савременом језику сретaмо такве сложене конструкције са зависним реченицама које одређују именица у којима зависна реченица саопштава о радњи управљеној у место означено датом именицом у главној реченици, која се одређује. Предикат зависне реченице означава кретање, правац кретања, а у својству везника није употребљено *камо* (како бисмо очекивали у складу с правилима), већ је употребљен прилошки везник *где*.

Тако су у следећој сложеној конструкцији у зависним реченицама употребљени глаголи са значењем правца радње (*отјерати* и *позвати*) иако Ксавер Шандор Балски у једној од њих употребљава *камо*, а у другој прилошки везник *где*:

Посве је добро знао да је јучер имао у близини ди-обно рочиште *гдје су сељаци и њега и Лаксбауера отјерали* колцима, те се онда заклонише у Житомир, *камо су и онако били позвани* да присуствују патриотичному обједу (К. Балски. Изабране приповетке. Просвета. Београд, 1956, стр. 146).

Такве примере срећемо код Вука Караџића:

Рушић-паша ји пошље у Цариград; но онамо ји нико није тео ни погледати, него ји опет врате к Рушић-паши у Шумљу, *где дођу онај исти дан, кад је Рушић-паша посекао кнеза Муруза и још једнога турскога дипломатика, који су мир с Русима у Букрешу закључили* (Вук Караџић. Милош Обреновић, кнџз Србији или грађа за српску историју нашега времена. У Будиму, 1828, стр. 29). Кад Турци ударе низа Саву на Засавицу, он отиде на равањ Сими Прекодринцу у помоћ (*где је после дошао и Стојан Чупић и прота Матија Ненадовић*), и ту су за седамнаест дана такову ватру изјели и мuku поднели, *какова ни на једноме крају Србије није била* (Вук Караџић. Милош Обреновић..., стр. 51).

Код писаца XIX—XX в.:

Господин попа оде у цркву да крсти, а после крштења иде кући детињој, *где га позива отац на ручак* (Сремац. Поп Бира и поп Спира. Београд. 1946, стр. 131). Дотле би Бакоња уредио и провјетрио стричеву ложницу *гдје би се фратар опет навратио и сједио крај прозора читајући и размишљајући по цио дан* (Матавуљ. Бакоња фра-Брне, његово баковање и постриг. Београд, 1893, стр. 176).

На позив генерала Симеона Зорића, Србина по пореклу некадашњег љубазника Катарине II, од 1787 оде на Шклов, добро у Белој Русији, *где га је генерал позвао за наставника своје војне школе* (Скерлић. Историја нове српске књижевности. Београд, 1914, стр. 76).

У савремених српских и хрватских писаца:

Пробудио се у свитање, а још му се чинило да се љуља на дубокој непознатој води *гдје га је матица зани-*

јела (М. Лалић. Раскид. Народна књига. Цетиње, 1955, стр. 37).

Доселић зажеље да се нађе под једним од тих пра-мичака и да се полако пење с њиме влажним полумраком *гдје* људи никад не долазе и не кваре. (М. Лалић. Раскид. Народна књига. Цетиње. 1955, стр. 59).

Почетак Балканског рата затекао је Милу у Београду *гдје је повео* групу угледнијих сељака из странке, а по повратку развио је у „Новој зори“ живу пропаганду за савезнике (В. Десница. Прољеће у Бадровцу. Просвета. Београд, 1955, стр. 75).

Из дједове куће, *гдје смо одлазили* да проведемо божићне и ускршње празнике (В. Десница. Прољеће у Бадровцу. Просвета. Београд, 1955, стр. 101).

У путу, кад забоше у прастари буквик *гдје* још *није допирала* ниједна зрака тек изишлог сунца, Тодор упита забринутог кнеза (Б. Ђопић. Пролом. Просвета. Београд, 1955, стр. 12).

Доле у врту, пред кућом, *гдје је*, знатижељна, *изишла*, врзли су се околу аутомобила војници... (Ж. Јеличић. Млака кожа. Младост. Загреб, 1960, стр. 60).

Употреба *камо* са локативним значењем (тј. место *где*) очигледно је мање карактеристична за српскохрватски језик. Обично се среће уз глагол *бити* и у реченицама са изостављеним глаголом.⁵ Рјечник Југославенске академије знаности и умјетности, наводећи низ примера у којима *камо* везује зависну реченицу што саопштава о бивању предмета на месту, изражава сумњу у такво њихово тумачење, нагињући идеји да глагол *бити* у тим примерима треба разматрати као копулу.⁶ У грађи Речника Матице српске и Матице хрватске, с којом сам се упознао љубазношћу његових руководиоца и за коју им се још једном захваљујем, забележен је следећи пример који потврђује локативно значење прилошког *везника камо*:

⁵ Jan Jahn. Slovenske adverbium. Praha 1966, стр. 51.

⁶ Рјечник hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio IV. Zagreb 1892—1897, стр. 808.

Коста се с њом упознао у Бугарској, *камо* је радио земљомерски посао, па су се и узели (Д. Лапчевић. Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији. Београд 1928, 442).

Односни прилог *где* се такође може употребљавати за везивање зависних реченица које саопштавају о радњи и кретању који пролазе кроз место обележено речју главне реченице коју зависна реченица одређује. У тим је случајевима *где* синоним са односно-упитним прилогом, одн. везником *куда*, као на пример у следећим реченицама:

Први ударац ту испод врата, *где* (исп. *куда*) пролази главна артерија — на! — а затим још три ударца, један у леђа, а два у груди — на! на! на! — и готово! (И. Андрић. Љубав у касабџи. Бранко Боновић. Београд, 1963, стр. 337).

То је дакле била песма која се у последње време певала међу Србима, али опрезно и скровито далеко од турског уха, у затвореним кућама, по славама или по далеким пландиштима *где* (ср.: *куда*) турска нога не ступа ни једном у години, и где човек, по цену самоће и сиромаштва у дивљини, живи како хоће и пева шта хоће (И. Андрић. На Дрини ћуприја. Просвета. Београд. 1955, стр. 100).

Често се среће употреба прилога *куда* у лативном значењу, тј. место очекиваног у сагласности с правилима за употребу односног *камо*:

А једанаест ученика отидоше у Галилеју у гору *куда* им је казао Исус (Карацић. Н. завјет. Будимпешта, 1903, стр. 57).

И посла их по два и два пред лицем својијем у сваки град и умјесто *куда* пићаше сам доћи. (Карацић. Н. завјет. Будимпешта, 1903, стр. 117).

— Ружно сам учинио . . . Ружно, — почнем сам себи пребацивати, ходајући испред дућана и непрестано гледајући у сокаке *куд* је Хасан замакао (Св. Ђоровић. Јарани. Нови Сад. 1913, стр. 214).

Озго, Балканском улицом, где је више видљиво, јер је магла ређа и *куда* продире однекуда нешто осветље-

ња, чује се оштро громињање и жагор (Сувремена југославенска новела. Загреб, 1957, стр. 8).

И онда куд би пошао? Гдје је мјесто куд би могао до поће? (Лалић. Раскид. Цетиње. 1955, стр. 43).

Док се једнога дана не деси и то, и поп Вујадин пребе на ону страну куд га је већ годинама гонило све у њему: у отворено и за све људе видљиво лудило (И. Андрић. Љубав у касабџи. Бранко Боновић. Београд, 1963, стр. 57).

Поводећи се за њом, не извлачећи руку из њезине, Гојко и сам потрча према љескару куда га је она вукла (Б. Попић. Пролом. Просвета, Београд, 1955, стр. 111).

Не, она не машта о Калифорнији, чарима велеградског живота, или о егзотици Јужне Америке, куда јој је муж отишао (Политика. 9. X 1965).

Горе запажена многозначност прилога места и могућност да се употребљавају у одређеним условима како за означавање места где се врши радња, тако и за означавање места у које (према којему, кроз које) је радња управљена у принципу није само особеност српскохрватскога језика.

„Сам појам просекутивности укључује у себе како представу о месту на којем се врши радња, тако и представу о циљу према којем је радња управљена”.⁷ Са своје стране, локативно значење допушта укључење у свој оквир и појма просекутивности и (макар и у мањем степену) циљну управљеност радње.

Теоријски, могућност логичког мешања прилога са значењем које нас интересује, на тај начин, постоји у свим језицима, јер, како је исправно приметила И. Грицкат, „логички се израз кретања може заменити изразом мировања (и обратно) када се кретање, одн. постизање неког циља посматра у истим просторним границама у којима ће настати постигнуће циља, мировање: може се неко сакривати „украј пута” и у смислу „некуда” и у смислу „негде” пошто се и усмеравање сакривања и сама сакривеност посматрају на

⁷ Jan Jahn. Slovanske adverbium, стр. 51.

истом просторном одсечку, названом „украј пута“.⁸ То мешање може захватати и област временских односа. Тако је, нпр., познато да многи савремени словенски просторни и временски прилози воде порекло из једног извора — од речи које су у старом језику могле изражавати и значење простора и значење времена.

Блискост прилога за место и време запажа, на пример, В. В. Виноградов: „Савремени је језик врло богат прилозима који означавају просторне и временске односе. Те две групе прилога тесно су везане и међу њима постоји јак семантички међуутицај. Многи прилози за место мешају своје првобитно значење са временским значењем. На пример, *тут* (исп. *тут* као *тут*), *отсюда*, *оттуда*, *там* у временском и месном значењу итд. (исп.: *впереди*, *позади*, са значењем времена)“.⁹

Полисематичност је била присутна у заменичким прилозима и у старим језицима. Што се тиче мешања значења места и правца у једном облику, оно је у прасловенском језику било често, а „у његовим најстаријим епохама — уопште обично“.¹⁰

Руски језик је временом одстранио полисемантичност.

Српскохрватски језик за време својег самосталног постојања, напротив, развио је још више онај импулс који је добио у прасловенској епоси. За њега је уопште карактеристична тенденција поистовећивања прилошких израза са значењем места бивања, налажења или ограниченог кретања са местом према којем је управљена радња, а које је циљ кретања (нпр.: *Где ћеш?* — *Где си?* — *Он ће доћи овде.* — *Он ће седети овде.* — *Овуда ће ићи.* — *Овуда ће становати* итд.). При томе ова је тенденција обухватила не само пореклом старе прилоге, него и касније образоване, па чак и при-

⁸ И. Грицкат, О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику. Наш језик. Нова серија. XII, 3—6, Београд 1962, стр. 88.

⁹ В. В. Виноградов, Руский язык. Грамматическое учение о слове. М. 1947, стр. 375—376. В. и Е. И. Коротаева, Союзное подчинение в русском литературном языке XVIII века. М.-Л. 1966, стр. 102.

¹⁰ В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках. Изд. АН СССР. М. 1961, 294.

лошке по значењу синтагме.¹¹ Развитак и проширеност те тенденције, без сумње, били су условљени, како то примећује И. Грицкат¹², утицајем дословенског романског супстрата, са којим је српскохрватски језик ступио у узајамне односе, па тиме и утицаје, на Балканском полуострву. У романским језицима, као што је познато, значење прилога *где* и *куда* изражава се једном речју.

Тенденција усмерена на изједначење прилога са значењем *где* и *куда* налази се не само у српскохрватском језику него и у другим језицима Балканског полуострва. У савременом бугарском језику, нпр., данас нема разлика у употреби прилога за место *къде* и *где* и односних речи *където*, *дето*.

Грчки језик за означавање прилога са значењем *где* и *куда* има једну реч *ри*, а албански — *ки*, румунски — *унде*.

У условима деловања те тенденције, положај прилога *камо* у трочланој системи указивања на место (место бивања — место кроз које се врши кретање — место које је циљ кретања) показује се као најслабији. Његово значење могло би се, с једне стране, изразити прилогом *где*, с друге стране — прилогом *куда*. Ту околност запазио је још 1887. г. Ј. Бошковић, који анализирајући значења изражена прилозима *где* — *камо* — *куда*, долази до закључка: „*Камо?* је дакле у среди између *куда?* и *где?*”¹³, пошто „*куда?* одговара четвртном падежу, *где?* — седмом, а *камо?* и једном и другом”...¹⁴

Од XVI в. српскохрватско *где* почиње се употребљавати уместо *камо*. Ипак данас се *где* уместо *камо* употребљава мање или више ограничено и, као што се види, не показује тенденцију ширег распрострањења. Јасније разграничење представе о простору и времену доводи до појачавања опозиције временског и просторног значења у језику и употре-

¹¹ Детаљно о тој појави в. у цитираној расправи И. Грицкат (Наш језик. Нова серија. XII. Београд 1962, 78—89).

¹² В. и П. Ивић, О говору Галипољских Срба, СДЗБ XII, 323, где се наводи и друга литература.

¹³ Јован Бошковић, О српском језику. Свеска 1. Београд 1887, стр. 179.

¹⁴ Исто, стр. 179.

ба *где* са временским значењем¹⁵ за савремени књижевни језик постаје такође мање обична (најновији речних књижевног и народног српскохрватског језика квалификује *где* као прилог који указује на место ређе на време и на правац).¹⁶

У тим условима српскохрватско *куда*, тежећи да заузме место у систему, почиње се употребљавати за изражавање лативног (циљног) значења. *Камо* уступа положај своје конкуренту, очигледно, пре свега зато што овај други има више изражанјих могућности. (Ј. Бошковић, имајући у виду штокавске говоре, где се *камо* мало употребљава, примећивао је да *камо* изражава своје значење слабо, неодређено: „Према томе *куд?* је живље, а *камо?* апстрактније. *Куд?* значи — ближи пут, а *камо?* — крајњу мету. Народ свагда пита: *куда ћеш?* а не пита *камо ћеш?* То му је неодређено, магловито; он више разбירה за оближњи пут, него за крајњу мету”.¹⁷ У већем делу штокавских говора *камо* са значењем циља кретања нестаје из употребе. Слабљењу прилога *камо* доприносило је очигледно, како је примећивао А. Вајан, и забрањивање речи (табу).¹⁸ Истискивање односног прилога *камо* и његова замена односним прилогом *куда* огледа се, као што је горе показано, и у књижевном српскохрватском језику.

Без обзира на дејство тенденције која је усмерена на неутрализацију и поистовећивање прилога за место, опози-

¹⁵ Види, на пример, следеће случајеве:

Поздравив сталише, рече како је његову срцу мило што се купило толико племства у тако озбиљан час *зђе* нам непријатељ кршћанства спрема домовини нову напаст (Шеноа. Сељачка буна. Загреб. 1878, стр. 120). — Проговори Пантовац сасвим другим гласом, желећи да прекрати непријатан спор у овакву времену, *зде* је драгоцен сваки тренутак (Ранковић, Горски цар. Београд, 1897, стр. 175). — Значи — помисли он — људи су схватили да је ово озбиљно вријеме, *зде* треба да влада гвоздена рука, без поговора... (Ј. Галић. Непокорено село. Свјетлост. Сарајево 1956, стр. 48).

Караактеристично је да Т. Маретић у првом издању своје граматике (§ 503а) наводи *зде* међу временским везницима али се ограничења речима да „ријечца гаје врао се ријетко говори у значењу када” (§ 503 б). У другом издању граматике где међу везницима за време уопште не наводи.

¹⁶ Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига III. Београд 1965, стр. 226.

¹⁷ Јован Бошковић. О српском језику, стр. 179.

¹⁸ А. Vaillant, Le slave *камо* et sa disparation. Slavia. 9. 1930—31, стр. 497—499.

ција међу прилозима са локативним и лативним значењем остаје актуална у српскохрватском језику. Она се показала важнијом него опозиција значења локативно-просекутивног или значења лативно-просекутивног. Односни прилози *где* и *куда*, чувајући у одређеним случајевима вишезначност и допуштајући узајамну замену, у целини се довољно јасно разликују и супротстављају својим основним значењима. Односно *камо* се и даље употребљава иако се као сасвим уобичајена данас јавља и употреба *куда* место *камо*. Карактеристично је да односно *камо* с лативним (циљним) значењем употребљавају углавном хрватски (истина, ни из далека не сви) писци.

Између осталог, то се потврђује и испитивањем превода истог текста који су учинили преводиоци из различитих културних центара. Београдски преводиоци употребљавају, по правилу, односно-упитни прилог *куда*, загребачки — претпостављају *камо*. Као пример за илустрацију навешћемо превод истог текста из романа М. Горког „Мати”, у редакцији Д. Максимовић (1946. г.), превод М. Видојковића (1964) и, најзад, превод у редакцији професора Загребачког свеучилишта М. Мулића (1966):

Д. Максимовић:

— *Куда ћете? У град?* — зачуђено упита мати (стр. 78).

— *Куда? Зашто?*

— *На улицу. Да се не дереш ту...* (стр. 290).

М. Видојковић:

— *Куда ћете? У град?* — запита је мајка чудећи се (стр. 76).

— *А куда? зашто?*

— *На улицу. Да се не дереш...* (стр. 309).

М. Мулић:

— *Камо ћете? У град?* — зачуђено упита мати (стр. 79).

— *Камо? Зашто?*

— *На улицу. Да се не дереш ту...* (стр. 306).

Односно-упитни прилог *камо* са значењем места које је крајњи циљ некога или нечега много се употребљава у ча-

кавским и кајкавским говорима.¹⁹ Несумњиви утицај чакавског супстрата подржава његову употребу и код хрватских писаца. Значајан утицај у томе смислу припада и граматичкој традицији: хрватски језички часописи и граматике упорно иступају против мешања *где*, *куда* и *камо*²⁰, а српске, признајући као погрешну употребу *где* место *камо*, допуштају употребу *куда* место *камо* за означавање места које је циљ кретања.²¹

Ипак, норме употребе прилога *где*, *камо* и *куда* нарушене су и у западном културном центру и њих се не придржавају сви хрватски писци. Горе смо навели примере у којима хрватски писци употребљавају односни прилог *где* место *камо*. Следећи примери сведоче о томе да хрватски писци употребљавају уместо *камо* и односни прилог *куда*:

Куда то падам, праћен тим ситним шумом . . .

Киша, што обухвата све, и овај упорни глодавац на мојој руци, онај, који нас одвлачи својим ситним зубима из једне секунде у другу, тамо *куда* треба да стигнемо: за зелени, или за црвени стол . . . У Сајгон, У Стаљинград . . . У штаке, у Ес-пе-ран-то . . . *Куда, куда?* (П. Шегедин. На путу. Просвета. Београд, 1962, стр. 280).

Да, наћен! — наставио је он то нешто тише у куту, *куда* га је нагло гурнуо Јошко (А. Цесарец. Златни младић и његове жртве. Рад. Београд, 1955, стр. 229).

Све се између њих двојице одиграло у ходнику, *куда* је Панкрац Васу позвао по служавци (А. Цесарец. Златни младић и његове жртве. Рад. Београд, 1955, стр. 247).

¹⁹ Рјечник хрватскога или српскога језика, на svijet издаје Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Dio IV, str. 808.

²⁰ Поред већ наведеног чланка Љ. Јонкеа, в. и: Zlatko Vince, *Gdje, kamo, kuda*. Jezik, Zagreb 1953, 3; I. Brabec — M. Hraste — S. Živković, Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, V neizmijenjeno izdanje. Zagreb 1963, 154; S. Težak, S. Babić. Pregled gramatike hrvatskosrpskoga jezika. Zagreb 1966, стр. 118.

²¹ Поред наведеног чланка Ј. Бошковића, в. и: Језичке поуке. Наш језик. I. 1933, 126; Наша пошта. Наш језик. I. 1933, 255—256; Језичке поуке. Наш језик III. 1935, 255; М. С. Лалевић, *Где, камо, куда*. Наш језик II 1933, 19—24; А. Пецо — М. Пешикан. Информатор о савременом књижевном језику са речником. Београд 1967, стр. 28.

Та сама га је том страном, према тргу, могао водити пут у средиште града, *куда* је сигурно ишао (А. Цесарец. Златни младић и његове жртве. Рад. Београд, 1955, стр. 306).

Васо је први спустио слушалицу, те појурio у дво-риште, *куда* је већ прије, за сваки случај, наредио до-лазак једног за уредовање спремног коњичког одреда (А. Цесарец. Златни младић и његове жртве. Рад. Бео-град, 1955, 316).

Све ово убеђује нас да се ограничења у употреби при-лога *куда*, која предлажу хрватски лингвисти, не могу про-ширити на читав српскохрватски језик.

(Лењинград)

П. А. Дмитријев